

فصل دوازدهم

وضعیت بخش خارجی اقتصاد

مجموعه تحولات بخش خارجی اقتصاد ایران در دو حوزه عملکرد تجاری - مالی و محیط سیاستی - مقرراتی محورهای بررسی‌های این فصل است. در ابتدا تصویری از تراز پرداخت‌های خارجی به عنوان خلاصه مبادلات تجاری و تامین مالی خارجی اقتصاد کشور و سپس تجزیه و تحلیل عمیق‌تری از اجزای مهم حساب‌های عمده ارائه می‌شود. در این راستا بازرگانی خارجی گمرکی غیر نفتی با تفصیل بیشتری مورد بررسی قرار می‌گیرد. در حوزه حساب سرمایه و مالی، ایجاد و بازپرداخت تعهدات خارجی جدید برای اقتصاد ایران در سال ۱۳۸۴ نقطه تمرکز خواهد بود. بالاخره ارائه تصویری از وضعیت حساب ذخیره ارزی به عنوان یکی از اجزای تشکیل دهنده ذخایر خارجی کشور، پایان‌بخش تحلیل تراز پرداخت‌ها می‌باشد.

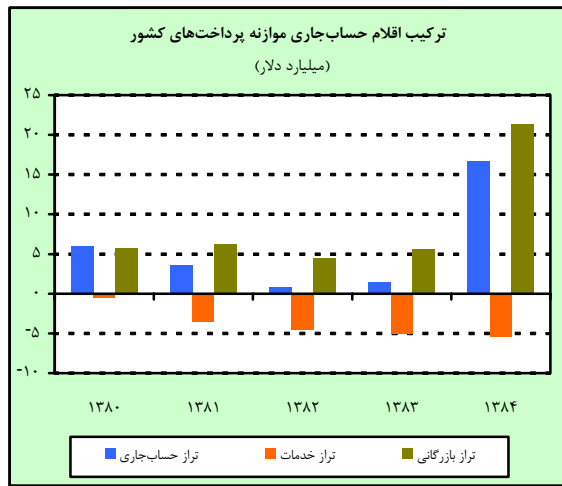
حوزه دوم مورد توجه در این فصل، چگونگی تجدید نظر در سیاست‌ها و رویه‌های ناظر بر ورود و خروج کالا، خدمات و ارز در سال مورد بررسی است. بستر قانونی - سیاستی - نهادی مبادلات خارجی در تعامل با دیگر حوزه‌های سیاست‌گذاری اقتصاد کلان کشور و در راستای خط‌مشی‌های قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، در سال ۱۳۸۴ دچار تغییرات جزئی شد که اهم آنها در این فصل مرور خواهد شد.

۱۲-۱- تحولات موازنه پرداخت‌ها

تداوم روند رو به رشد بهای جهانی نفت خام به همراه پیگیری اهداف برنامه چهارم توسعه در خصوص تسهیل تجارت خارجی و آزادسازی مبادلات ارزی، عوامل اصلی شکل دهنده تحولات تراز پرداخت‌های خارجی کشور در سال ۱۳۸۴ بودند. افزایش هم‌زمان قیمت و میزان صادرات نفت و گاز سبب شد عواید ارزی کشور از بابت صادرات این بخش (مشمول بر نفت خام، فرآورده‌های نفتی، میعانات گازی و گاز طبیعی) با نرخ رشد ۴۸/۲ درصدی به ۵۳۸۲۰ میلیون دلار بالغ گردد که بالاترین عملکرد این سرفصل تاکنون بوده است.

تداوم ارائه تسهیلات ارزی و ریالی به صادرکنندگان کالاها و خدمات، معافیت کامل از پرداخت مالیات و عوارض، اعطای یارانه‌ها و مشوق‌های صادراتی به همراه وجود ثبات نسبی در بازار ارز موجب شد صادرات غیر نفتی کشور^(۱) با نرخ رشد ۳۹/۹ درصدی از ۷۵۳۷ میلیون دلار در سال ۱۳۸۳ به ۱۰۵۴۶ میلیون دلار در سال ۱۳۸۴ افزایش یابد. جهش قابل توجه در قیمت و مقدار صادراتی محصولات پتروشیمی، مصالح ساختمانی و فلزات همراه با تداوم روند رو به افزایش صادرات وسایل نقلیه و قطعات یدکی و کلوخه‌های کانی - فلزی بیشترین نقش را در دستاورد مذکور داشتند.

۱- شامل صادرات گمرکی کالا، صادرات برق، شناورها، نفتکش‌های قراضه و برآورد صادرات از مجاری غیر رسمی می‌باشد.

آزادسازی‌های فضای تجارت خارجی در سال‌های اخیر به همراه عدم تعدیل متناسب نرخ ارز در سال ۱۳۸۴ موجب تداوم روند افزایشی واردات در سال مورد بررسی شد. میزان واردات کشور با نرخ رشدی معادل ۱۲/۸ درصد از ۳۸۱۹۹ میلیون دلار در سال ۱۳۸۳ به ۴۳۰۸۵ میلیون دلار در سال ۱۳۸۴ افزایش یافت. براساس طبقه‌بندی بین‌المللی کالا و در میان سرفصل‌های اصلی واردات گمرکی، رشد ۳۷/۹ درصدی واردات مواد معدنی، سوخت، مواد روغنی و مواد مربوط به آن با سهم ۱۰/۷ درصدی از کل واردات، و تداوم افزایش واردات ماشین‌آلات و لوازم حمل و نقل با سهم ۴۳/۹ درصدی از کل مخارج وارداتی، از مهم‌ترین عوامل تحول در روند واردات کالا بوده است. برآیند تحولات یاد شده مازاد ۲۱۲۸۱ میلیون دلاری

تراز بازرگانی را برای کشور رقم زد که رشد بسیار قابل توجهی (حدود ۲۷۶/۵ درصد) را نسبت به رقم مشابه سال قبل نشان می‌دهد.

موازنه پرداخت‌ها

(میلیون دلار)

۱۳۸۴	۱۳۸۳	۱۳۸۲	۱۳۸۱	
۱۶۶۳۷	۱۴۴۲	۸۱۶	۳۵۸۵	تراز حساب جاری
-۱۸۴	۷۳۸۸	۴۴۷۶	۲۵۳۴	خالص حساب سرمایه
-۱۰۰۰	۱۲۱۳	-۵۰۶	-۲۱۰	تغییرات نرخ ارز
-۱۸۷۹	-۱۳۱۲	-۱۰۷۶	-۱۲۴۲	اشتباهات آماری
۱۳۵۷۴	۸۷۳۱	۳۷۱۰	۴۶۶۷	موازنه کل (تغییر در ذخایر خارجی)

دریافت‌ها و پرداخت‌های حساب خدمات به گونه‌ای بود که کسری حساب مذکور در سال ۱۳۸۴ نیز روندی فزاینده پیمود. در بخش صادرات خدمات، اقلام کرایه حمل و بیمه و گردشگری (شامل مسافرت و خدمات مسافری) به ترتیب با ۲۱۹۶ و ۱۳۶۴ میلیون دلار درآمد ارزی، حدود ۴۶/۱ درصد از فعالیت‌های بخش را به خود اختصاص دادند. واردات خدمات مذکور به همراه هزینه تامین مالی خارجی در کشور به ترتیب با ۱۲۴۰، ۴۵۶۰ و ۱۱۶۹ میلیون دلار حدود ۵۳/۲ درصد از پرداخت‌های ارزی این فصل را تشکیل دادند. بدین ترتیب کسری ۵۳۷۹ میلیون دلاری حساب خدمات در سال ۱۳۸۴ و رشد ۷/۴ درصدی عدم تراز حساب مذکور نسبت به سال گذشته، نشان دهنده تداوم واردات خدمات (به صورت خالص) به کشور است.

در این سال خالص حساب انتقالات با مازادی معادل ۷۳۵ میلیون دلار همراه بود که عمدتاً از انتقال درآمد ایرانیان مقیم خارج از کشور ناشی شده است. با لحاظ تحولات صورت گرفته در هریک از سرفصل‌های حساب جاری، تراز حساب جاری سال ۱۳۸۴ به میزان ۱۶۶۳۷ میلیون دلار مازاد داشت که در مقایسه با رقم مشابه سال قبل (۱۴۴۲ میلیون دلار) از رشدی برابر با ۱۰۵۳/۷ درصد برخوردار بود.

مجموع مبادلات خارجی بخش کالا و خدمات کشور در سال ۱۳۸۴ به گونه‌ای بود که تراز حساب جاری به مازاد قابل توجهی به میزان ۱۶/۶ میلیارد دلار در مقایسه با ۱/۴ میلیارد دلار سال قبل، دست یافت. اگرچه این دستاورد به لحاظ عملکرد اقتصاد کلان کشور بسیار ارزشمند تلقی می‌شود، لیکن رقم مذکور بیش از هر عاملی مبتنی بر شرایط مساعد بازار جهانی نفت خام است. همچنین بر میزان کسری تراز حساب جاری غیر نفتی نیز در سال ۱۳۸۴ افزوده شد. در حقیقت اگر از درآمدهای ارزی حاصل از استخراج نفت و گاز صرف نظر شود، تراز حساب جاری (غیر نفتی) در سال مورد بررسی با ۳۷۱۸۳ میلیون دلار کسری مواجه بود که ۶/۶ درصد بیش از مقدار کسری متغیر مذکور در دوره قبل است. این در حالی است که درآمدهای بخش نفت در سال ۱۳۸۴ حدود ۴۸/۲ درصد رشد داشته است. بدین ترتیب بر میزان اتکای اقتصاد ملی به صادرات نفت و گاز در سال مذکور افزوده شد.

تراز حساب جاری اقتصاد کشور						(میلیون دلار)
درصد تغییر		سال				
۱۳۸۴	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۳	۱۳۸۲	۱۳۸۱	
□	۷۶/۷	۱۶۶۳۷	۱۴۴۲	۸۱۶	۳۵۸۵	تراز حساب جاری
۶/۶	۳۱/۱	-۳۷۱۸۳	-۳۴۸۷۳	-۲۶۵۳۹	-۱۹۳۸۱	تراز حساب جاری غیر نفتی

حساب سرمایه موازنه پرداخت‌ها در سال ۱۳۸۴ در نتیجه مازاد حساب بلندمدت (۹۹۰ میلیون دلار) و کسری حساب کوتاهمدت (۱۱۷۴ میلیون دلار) با ۱۸۴ میلیون دلار کسری مواجه شد. در این میان حساب سرمایه بلندمدت دولتی در نتیجه ایجاد بدهی‌های جدید از مازادی معادل ۶۵۸ میلیون دلار برخوردار بود. ارقام عمده بدهی‌های ایجاد شده ناشی از تعهدات قراردادهای جدید بیع متقابل، فاینانس‌ها و بدهی به بانک جهانی بود. در سال ۱۳۸۴، معادل ۲۴۷۹ میلیون دلار صرف بازپرداخت اصل تعهدات قراردادهای بیع متقابل شد و ۲۸۱۷ میلیون دلار تعهد جدید از محل این قراردادها ایجاد شد. در این سال رقم سایر در حساب بلندمدت به میزان ۳۳۲ میلیون دلار مازاد داشت که به خالص جذب سرمایه‌گذاری‌های مستقیم خارجی مربوط می‌شد.

کسری حساب سرمایه کوتاهمدت در سال ۱۳۸۴ ناشی از کسری حساب کوتاهمدت دولتی (۱۷۳ میلیون دلار) و کسری حساب بانک‌ها و سایر (۱۰۰۱ میلیون دلار) بود. حساب مبادلات تهاتری بانک‌ها در سال ۱۳۸۴ به طور خالص بستانکار بود. مازاد مذکور بر دارایی‌های خارجی بانک‌ها افزوده شد و در قالب حساب سرمایه تراز پرداخت‌ها به صورت کسری حساب کوتاهمدت دولتی ثبت گردید. افزایش دارایی خارجی بانک‌ها (در مجموع مبادلات ارزی) و مانده بدهی‌های مربوط به اعتبارات اسنادی گشایش شده نیز کسری حساب بانک‌ها و سایر را رقم زد. در سال ۱۳۸۴، موازنه کل پرداخت‌ها برابر با مجموع خالص ذخایر خارجی بانک مرکزی و حساب ذخیره ارزی ۱۳۵۷۴ میلیون دلار افزایش یافت.

۱۲-۱-۱- حساب جاری

تراز حساب جاری اقتصاد کشور در سال ۱۳۸۴ به علت رشد بالای قیمت جهانی نفت و فرآورده‌های نفتی و همچنین افزایش چشمگیر صادرات غیر نفتی با مازاد بی‌سابقه ۱۶۶۳۷ میلیون دلاری مواجه شد. رشد نسبتاً محدود واردات و کسری حساب خدمات به همراه افزایش قابل توجه صادرات نفتی و غیر نفتی موجب رشد ۱۰۵۳/۷ درصدی تراز حساب جاری در سال ۱۳۸۴ شد.

تجارت غیر نفتی گمرکی به عنوان بخش اصلی حساب کالایی اهمیت زیادی برای تحلیل‌گران اقتصادی دارد. تحولات این حوزه انعکاسی از وضعیت اقتصاد داخلی، به ویژه تغییر میزان رقابت‌پذیری تولیدات کشور است. تغییر ترکیب جغرافیایی مبادی و مقاصد محموله‌های تجاری، ترکیب صادرات و واردات براساس نوع مصرف و نظایر آن می‌تواند به درک بهتر روند مبادلات مرئی اقتصاد کشور کمک کند.

۱۲-۱-۱- عملکرد بازرگانی خارجی

سیاست‌های ارزی و تجاری سال‌های گذشته در راستای مقررات‌زدایی و تشویق و تسهیل مبادلات خارجی در سال ۱۳۸۴ نیز دنبال شد. برآیند تحولات اقتصادی و رشد و توسعه طبیعی اقتصاد کشور توأم با شرایط مساعد بازار جهانی اغلب کالاهای صادراتی کشور موجب شد روند رو به رشد تجارت خارجی در سال ۱۳۸۴ نیز دنبال شود. در همین راستا ارزش صادرات گمرکی کشور برای نخستین بار رکورد ۱۰ میلیارد دلار را پشت سر نهاد و واردات نیز کمتر از ۴۰ میلیارد دلار به ثبت رسید. بدین ترتیب بخش غیر نفتی کشور قادر به تامین مالی حدود ۲۷ درصد نیازهای وارداتی کشور^(۱) بوده است.

بر این اساس صادرات غیر نفتی گمرکی با ۵۳/۰ درصد افزایش نسبت به سال ۱۳۸۳ به ۱۰۴۷۴ میلیون دلار در سال ۱۳۸۴ رسید. وزن کالاهای صادر شده در این مدت معادل ۲۴۹۸۳ هزار تن بود که نسبت به رقم مشابه سال قبل ۳۸/۲ درصد رشد نشان می‌دهد.

۱- این محاسبات تنها دربرگیرنده مبادلات کالایی و گمرکی است.

ارزش هر تن کالای صادراتی به دلیل رشد محدودتر وزن محموله‌ها نسبت به ارزش آنها با ۱۰/۷ درصد افزایش نسبت به سال ۱۳۸۳، در سطح ۴۱۹ دلار ثبت شد.

در سال مورد بررسی، ارزش سیف واردات گمرکی با ۱۰/۹ درصد افزایش از ۳۵۳۸۹ میلیون دلار به ۳۹۲۴۸ میلیون دلار افزایش یافت. در همین مدت وزن کالاهای وارداتی به ۳۵۴۶۶ هزار تن رسید که نسبت به رقم مشابه سال قبل ۳/۰ درصد رشد داشته است. رشد محدودتر وزن کالاهای وارداتی در مقایسه با ارزش آنها سبب شد تا ارزش هر تن کالای وارداتی با ۷/۷ درصد رشد از ۱۰۲۷ دلار در سال ۱۳۸۳ به ۱۱۰۷ دلار در سال ۱۳۸۴ افزایش یابد. دلایل اصلی افزایش ارزش واردات، افزایش عایدات ارزی صادرات غیر نفتی، تداوم رونق بازار جهانی نفت و نیز عدم تعدیل نرخ ارز متناسب با شکاف تورم داخلی و خارجی بوده است.

بازرگانی خارجی (بدون نفت، گاز و برق)

سهام (درصد)	درصد تغییر		سال			ارزش (میلیون دلار)
	۱۳۸۴	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۳	۱۳۸۲	
	۱۳۸۴	۱۳۸۳	۱۳۸۲			
۱- واردات	۷۸/۹	۸۳/۸	۸۱/۷	۱۰/۹	۳۳/۱	۳۹۲۴۸
۲- صادرات	۲۱/۱	۱۶/۲	۱۸/۳	۵۳/۰	۱۴/۷	۱۰۴۷۴
کسری (۱-۲)	-۵۷/۹	-۶۷/۶	-۶۳/۳	-۱/۸	۳۸/۴	-۲۸۷۷۳
جمع کل (۱+۲)	۱۰۰/۰	۱۰۰/۰	۱۰۰/۰	۱۷/۷	۲۹/۷	۴۹۷۲۲
۱- واردات	۵۸/۷	۶۵/۶	۶۶/۱	۳/۰	۱۴/۴	۳۵۴۶۶
۲- صادرات	۴۱/۳	۳۴/۴	۳۳/۹	۳۸/۲	۱۶/۹	۲۴۹۸۳
جمع کل (۱+۲)	۱۰۰/۰	۱۰۰/۰	۱۰۰/۰	۱۵/۳	۱۳/۱	۶۰۴۴۸

مآخذ: آمار بازرگانی خارجی کشور

واردات گمرکی کالا

در سال ۱۳۸۴، حدود ۳۵۴۶۶ هزار تن کالا به ارزش ۳۹۲۴۸ میلیون دلار از مبادی گمرکی وارد کشور شد. این در حالی است که در سال گذشته ۳۴۴۴۸ هزار تن کالا به ارزش ۳۵۳۸۹ میلیون دلار وارد کشور شده بود. بنابراین در سال مورد بررسی، واردات کشور از نظر وزن و ارزش به ترتیب ۳/۰ و ۱۰/۹ درصد رشد داشت و حدود ۷/۷ درصد بر متوسط ارزش دلاری کالاهای وارداتی به کشور افزوده شد.

بررسی ترکیب کالاهای وارداتی^(۱) در سال ۱۳۸۴ نشان دهنده آن است که ارزش کالاهای مصرفی با ۳۰/۲ درصد رشد بالاترین افزایش را به خود اختصاص داده است. این امر موجب شد سهم این گروه در واردات از ۱۰/۰ درصد در سال ۱۳۸۳ به ۱۱/۷ درصد در سال مورد بررسی افزایش یابد. روند اخیر حاکی از علامت‌دهی نرخ ارز و تاثیرگذاری آن بر ترکیب واردات است. افزایش واردات کالاهای مصرفی را می‌توان نشان دهنده حساسیت بالای واردات اقلام مذکور نسبت به تقویت پول داخلی (کاهش دامنه رقابت‌پذیری تولیدات مصرفی داخلی) بر حسب ارقام واقعی دانست.

در این سال روند افزایشی رشد واردات کالاهای مصرفی با روند نزولی رشد واردات کالاهای سرمایه‌ای همراه بود. رشد واردات گروه کالاهای مصرفی از ۴۶/۰ درصد در سال ۱۳۸۳ به ۱۲/۶ درصد و سهم آنها از کل واردات کشور از ۲۲/۹ درصد به ۲۳/۵ درصد در سال مورد بررسی تغییر یافت. در این میان واردات مواد اولیه و کالاهای واسطه‌ای با سهمی معادل ۶۴/۸ درصد همچنان بیشترین سهم از واردات را به خود اختصاص داد و نسبت به سال ۱۳۸۳ به لحاظ ارزش معادل ۷/۱ درصد رشد داشت.

۱- شایان ذکر است که معیار طبقه‌بندی کالاهای تجاری برحسب سه گروه عمده (مواد اولیه و کالاهای واسطه‌ای، کالاهای سرمایه‌ای و کالاهای مصرفی) تغییر کرده است. پیش از این تفکیک کالاها بر اساس دستورالعمل‌های داخلی تهیه شده در بانک مرکزی صورت می‌گرفت. به منظور انطباق با روش‌های بین‌المللی، استاندارد سازمان ملل متحد با عنوان «طبقه‌بندی وسیع اقتصادی» یا Broad Economic Classification برای اولین بار روی آمار تفصیلی عملکرد سال ۱۳۸۴ کشور اجرا شده و سری زمانی سازگار با آن تهیه شده است. باید توجه داشت که استاندارد متعارف بین‌المللی مذکور حسب شرایط بازارهای کشور اندکی تعدیل شده است.

ترکیب واردات گمرکی براساس نوع مصرف

(میلیون دلار)

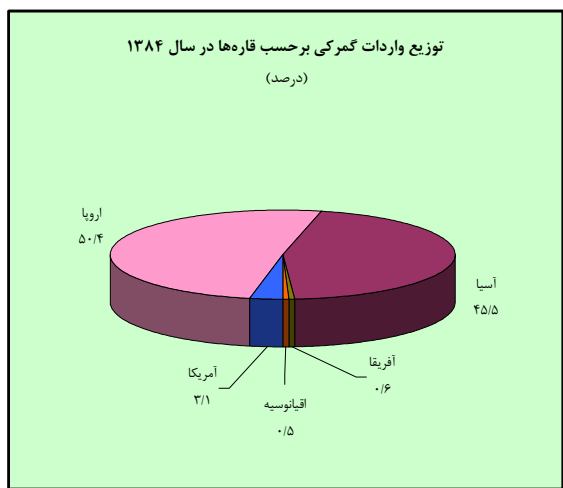
سهم (درصد)	درصد تغییر		سال				
	۱۳۸۴	۱۳۸۳	۱۳۸۴	▲۱۳۸۳	▲۱۳۸۲		
۱۳۸۴	۱۳۸۳	۱۳۸۲	۱۳۸۴	۱۳۸۳	۱۳۸۲	مواد اولیه و کالاهای واسطه‌ای	
۶۴/۸	۶۷/۱	۶۴/۸	۷/۱	۲۸/۱	۲۵۴۲۳	۲۳۷۳۳	۱۸۵۲۰
۲۳/۵	۲۲/۹	۲۳/۵	۱۳/۶	۴۶/۰	۹۲۲۱	۸۱۲۰	۵۵۶۳
۱۱/۷	۱۰/۰	۱۱/۷	۳۰/۲	۴۰/۶	۴۶۰۳	۳۵۳۶	۲۵۱۵
۱۰۰/۰	۱۰۰/۰	۱۰۰/۰	۱۰/۹	۳۳/۱	۳۹۲۴۸	۳۵۳۸۹	۲۶۵۹۸

ترکیب واردات گمرکی برحسب طبقه‌بندی بین‌المللی کالاها نشان می‌دهد واردات ماشین‌آلات و لوازم حمل و نقل با اختصاص ۴۳/۹ درصد از واردات سال ۱۳۸۴، همانند سال‌های گذشته بالاترین سهم را در میان گروه‌های کالایی به خود اختصاص داده است. ارزش واردات این گروه کالایی از ۱۵۸۲۵ میلیون دلار در سال ۱۳۸۳ با نرخ رشدی معادل ۸/۸ درصد به ۱۷۲۱۷ میلیون دلار در سال ۱۳۸۴ افزایش یافت. ماشین‌آلات غیر الکتریکی با ۹۲۲۸ میلیون دلار ارزش، فعال‌ترین سرفصل بوده است. واردات مواد معدنی، سوخت، مواد روغنی و مواد مشابه نیز از ۳۰۴۴ میلیون دلار در سال ۱۳۸۳ به ۴۱۹۸ میلیون دلار در سال ۱۳۸۴ افزایش یافته و از بالاترین رشد (۳۷/۹ درصد) در میان سایر گروه‌های تشکیل دهنده برخوردار بوده است. واردات گروه مواد خام غیر خوراکی به استثنای مواد نفتی و سوختی که در سال گذشته ۳۸/۲ درصد افزایش یافته بود، در سال ۱۳۸۴ به میزان ۱۳/۷ درصد کاهش داشت. در میان اقلام این گروه بیشترین کاهش مربوط به واردات الیاف نساجی (۱۸/۷ درصد) بود.

واردات گمرکی کشور براساس طبقه‌بندی بین‌المللی کالا

(میلیون دلار)

سهم (درصد)	درصد تغییر		سال			
	۱۳۸۴	۱۳۸۳	۱۳۸۴	▲۱۳۸۳	▲۱۳۸۲	
۱۳۸۴	۱۳۸۳	۱۳۸۲	۱۳۸۴	۱۳۸۳	۱۳۸۲	ماشین‌آلات و لوازم حمل و نقل
۴۳/۹	۴۴/۷	۸/۸	۳۱/۸	۱۷۲۱۷	۱۵۸۲۵	۱۲۰۰۵
۲۱/۱	۲۰/۳	۱۵/۱	۳۱/۹	۸۲۶۶	۷۱۸۲	۵۴۴۵
۱۰/۷	۸/۶	۳۷/۹	۱۳۰/۸	۴۱۹۸	۳۰۴۴	۱۳۱۹
۱۰/۷	۱۱/۹	-۰/۴	۲۴/۱	۴۱۹۱	۴۲۰۸	۳۳۹۱
۱۳/۶	۱۴/۵	۴/۸	۱۵/۶	۵۳۷۶	۵۱۳۰	۴۴۳۷
۱۰۰/۰	۱۰۰/۰	۱۰/۹	۳۳/۱	۳۹۲۴۸	۳۵۳۸۹	۲۶۵۹۷

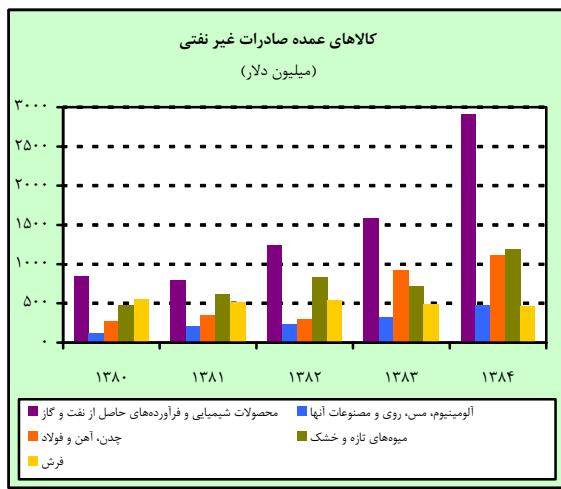

توزیع جغرافیایی^(۱) واردات گمرکی نشان می‌دهد که پنج کشور امارات متحده عربی، آلمان، فرانسه، ایتالیا و چین در مجموع با سهمی معادل ۵۱/۲ درصد از کل واردات گمرکی، مهم‌ترین تامین‌کنندگان کالاهای وارداتی کشور در سال مورد بررسی بوده‌اند. در این سال بیشترین رشد کشوری ارزش واردات به هلند (۷۵/۲ درصد)، اوکراین (۵۰/۸ درصد)، ژاپن (۳۷/۹ درصد) و امارات متحده عربی (۲۶/۱ درصد) اختصاص داشت که به ترتیب در رتبه‌های سیزدهم، هجدهم، هفتم و اول جدول توزیع واردات گمرکی برحسب کشورها قرار دارند. بیشترین کاهش واردات نیز به کشورهای سنگاپور، سوئیس و عربستان سعودی بر می‌گردد که به ترتیب به میزان ۲۲/۸، ۱۱/۶ و ۱۰/۸ درصد رشد منفی نشان می‌دهند.

۱- در استفاده از تحلیل مقایسه‌ای مذکور به دو دلیل باید احتیاط ورزید. نخست آنکه قاعده مبدأ در ثبت آمار توسط گمرکات به دقت رعایت نمی‌شود. به طور مشخص امارات متحده عربی که همواره نخستین شریک تجاری کشور قلمداد می‌شود، واسطه صدور مجدد کالا به ایران است. نکته دوم آنکه رتبه‌بندی کشورها و قاره‌ها توسط گمرک ایران صورت گرفته و حاوی آمار مبادلات غیر گمرکی نیست.

همان‌طور که در جدول توزیع واردات گمرکی برحسب قاره‌ها نشان داده شده، قاره اروپا نخستین مبدأ وارداتی کشور در سال ۱۳۸۴ بوده است. این قاره با صادر نمودن مجموعه کالایی به ارزش ۱۹۷۶۷ میلیون دلار، سهم ۵۰/۴ درصدی در تامین نیازهای وارداتی کشور داشته است. پس از آن قاره آسیا با سهمی معادل ۴۵/۵ درصد (۱۷۸۴۵ میلیون دلار) در رتبه دوم قرار دارد. با مقایسه ارقام مربوط به سال ۱۳۸۳ با ۱۳۸۴ ملاحظه می‌شود که آهنگ چرخش مبدأ اصلی واردات کشور و تمرکز بر اروپا و آسیا در سال مورد بررسی اندکی کندتر شده، به طوری که نرخ رشد منفی واردات از قاره‌های آمریکا و اقیانوسیه در سال ۱۳۸۳، در سال مورد بررسی جبران شده است. یک واحد درصد جابه‌جایی در سهم دو قاره اروپا و آسیا را می‌توان به روند فزاینده تسلط شرق آسیا بر بازارهای جهانی نسبت داد.

مطابق جدول واردات گمرکی برحسب گروه کشورها، واردات از کشورهای عضو اتحادیه اروپا با ۷/۵ درصد رشد از ۱۴۶۴۹ میلیون دلار در سال ۱۳۸۳ به ۱۵۷۵۲ میلیون دلار در سال ۱۳۸۴ افزایش یافت. این گروه از کشورها ۴۰/۱ درصد از واردات کشور در این سال را تامین نموده‌اند. پس از آن کشورهای عضو اسکاپ با اختصاص ۱۰۰۹۳ میلیون دلار (۲۵/۷ درصد) از واردات گمرکی کشور در سال ۱۳۸۴ در رتبه دوم جای گرفته‌اند.

صادرات غیر نفتی

در سال ۱۳۸۴، حدود ۲۴۹۸۳ هزار تن کالا به ارزش ۱۰۴۷۴ میلیون دلار از مجاری گمرکی به خارج از کشور صادر شد که نسبت به سال قبل از نظر وزن ۳۸/۲ درصد و از لحاظ ارزش ۵۳/۰ درصد افزایش نشان می‌دهد. بدین ترتیب میانگین ارزش دلاری یک واحد کالای صادرات غیر نفتی کشور در این سال، حدود ۱۴/۸ درصد افزایش یافت. افزایش صادرات مواد شیمیایی^(۱) در پی روند فزاینده قیمت نفت و مشتقات آن در بازارهای جهانی و نیز فلزات عمده همراه با سایر عوامل، سبب شد ارزش صادرات گمرکی کشور برای نخستین بار از مرز ۱۰ میلیارد دلار فراتر رود.

براساس آمارهای گمرک، صادرات مواد شیمیایی (شامل فرآورده‌های حاصل از نفت و گاز، محصولات شیمیایی آلی و محصولات شیمیایی غیر آلی) در سال ۱۳۸۴ به ۲۹۱۰ میلیون دلار رسید که نسبت به رقم مشابه سال ۱۳۸۳ (۱۵۸۲ میلیون دلار) ۸۳/۹ درصد رشد نشان می‌دهد. رشد مذکور ناشی از سه عامل بهبود قیمت‌های جهانی، افزایش ظرفیت‌های صادراتی در نتیجه بهره‌برداری از واحدهای جدید تولید مواد شیمیایی و پتروشیمی و نیز تغییر ترکیب سبد کالاهای صادراتی این بخش و افزایش سهم مواد حاوی ارزش افزوده بالاتر در سبد کالاهای صادراتی شیمیایی بوده است. علاوه بر این، افزایش ۲۷/۵ درصدی صادرات فلزات (مشمول بر دو سرفصل چدن، آهن و فولاد و نیز آلومینیوم، مس و روی) و مصنوعات فلزی و نیز رشد ۶۶/۹ درصدی میوه‌های تازه و خشک صادراتی در سال ۱۳۸۴، در نیل به دستاورد مذکور بسیار موثر بوده است.

در تحلیل براساس گروه‌های عمده، هر سه گروه کالایی با افزایش عواید ارزی مواجه بودند. صادرات کالاهای سنتی و کشاورزی پس از یک دوره نزول، در سال ۱۳۸۴ از رشد مناسبی (معادل ۳۴/۵ درصد) برخوردار بود و ارزش عواید ارزی آن از ۱۸۹۲ میلیون دلار در

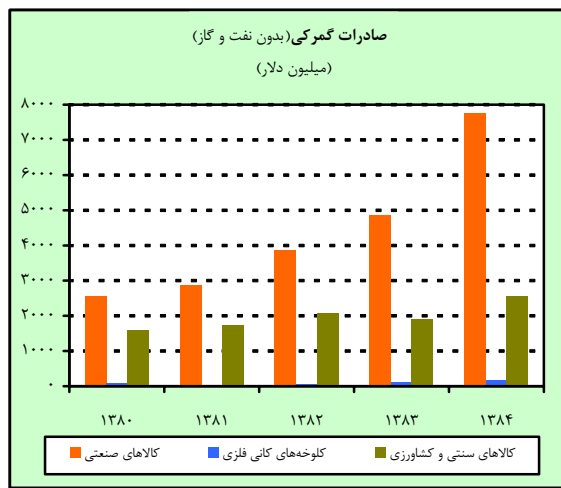
۱- به منظور رفع برخی ابهام‌ها در طبقه‌بندی و تعاریف بانک مرکزی از گروه‌های کالایی با سایر دستگاه‌ها و به دلیل اینکه در تحلیل‌های فصل حاضر ویژگی‌های تجاری کالا مد نظر است، از سال ۱۳۸۴ طبقه‌بندی نظام هماهنگ شده توصیف و کدگذاری کالاها (موسوم به Harmonized System) و تقسیمات فرعی آن که توسط سازمان جهانی گمرک (WCO) تنظیم گردیده، مبنای انتخاب سرفصل‌ها قرار گرفته است. به منظور ایجاد سازگاری و انجام مقایسه‌های دوره‌ای، سری زمانی پنج ساله اخیر این طبقه‌بندی تولید و در جداول ضمیمه فصل حاضر ارائه شده است.

سال گذشته به ۲۵۴۵ میلیون دلار در سال ۱۳۸۴ افزایش یافت. رشد صادرات حیوانات زنده، انواع میوه و سبزیجات در میان اقلام ذیل این سرفصل قابل توجه است.

صادرات کلوخه‌های کانی فلزی با نرخ رشدی معادل ۷۷/۶ درصد از ۹۶ میلیون دلار در سال ۱۳۸۳ به ۱۷۰ میلیون دلار در سال ۱۳۸۴ افزایش یافت. دلیل رشد مذکور رشد بالای قیمت جهانی فلزات و در نتیجه رشد قیمت کلوخه‌های فلزی بود. سهم پایین این گروه کالایی از صادرات گمرکی کشور در سال ۱۳۸۴ (۱/۶ درصد) باعث شد تا رشد قابل توجه صادرات این گروه، قابلیت ارزآوری بالایی را برای این حوزه از اقتصاد ملی ایجاد ننماید.

صادرات کالاهای صنعتی از ۴۸۶۰ میلیون دلار در سال ۱۳۸۳ به ۷۷۶۰ میلیون دلار در سال مورد بررسی افزایش یافت و از رشدی معادل ۵۹/۷ درصد برخوردار شد. رشد بالای صادرات این‌گونه کالاها منجر به بهبود نسبی سهم آنها در صادرات غیر نفتی از ۷۱/۰ درصد در سال ۱۳۸۳ به ۷۴/۱ درصد در سال ۱۳۸۴ شد. براساس ترکیب اقلام تشکیل دهنده این گروه کالایی، عامل اصلی توسعه صادرات اقلام صنعتی در سال‌های اخیر، رشد بالای صادرات مواد شیمیایی و گروه چدن، آهن و فولاد بوده است. افزایش قابل توجه قیمت جهانی اقلام عمده صادراتی گروه کالاهای مذکور توأم با رشد حجم صادرات (در نتیجه به بهره‌برداری رسیدن برخی از واحدهای شیمیایی و پتروشیمی) مهم‌ترین دلایل روند رو به صعود صادرات صنعتی در سال‌های اخیر است. لازم به یادآوری است که ارتقای سهم صادرات صنعتی یکی از مهم‌ترین اهداف و راهبردهای اقتصادی کشور است. لیکن پایداری رشد ایجاد شده مستلزم آن است که ترکیب سید صادرات صنعتی کشور به تدریج به سوی اقلام پردازش شده و حاوی ارزش افزوده بیشتر تغییر کند. پیش‌بینی شرایط بازارهای جهانی اقلام مذکور در بلندمدت و برنامه‌ریزی برای تنوع‌بخشی به بازارهای هدف صادراتی می‌تواند به تثبیت درآمدهای صادراتی کمک نماید.

توزیع جغرافیایی صادرات غیر نفتی گمرکی کشور در سال ۱۳۸۴ نشان می‌دهد که پنج کشور امارات متحده عربی، عراق، هندوستان، ژاپن و چین در مجموع ۴۵۹۹/۷ میلیون دلار کالا از ایران وارد نموده و با جذب ۴۳/۹ درصد از مجموع صادرات گمرکی، نخستین شرکای تجاری کشور در زمینه صادرات بوده‌اند. در میان کشورهای وارد کننده کالا از ایران، بالاترین رشد صادرات کشور مربوط به هلند (۶۷۱/۵ درصد) و بیشترین کاهش مربوط به کشور ایتالیا (۲۰/۵ درصد) بوده است.

توزیع قاره‌ای صادرات گمرکی کشور نشان دهنده حفظ جایگاه کشورهای آسیایی در میان بازارهای عمده صادراتی ایران است. گروه کشورهای مذکور، مقصد ۷۹/۷ درصد از محموله‌های تجاری صادراتی ایران در سال ۱۳۸۴ بوده است. رقم مزبور نسبت به سهم ۷۲/۸ درصدی سال ۱۳۸۳ تا حدی افزایش یافته است. پس از آن کشورهای اروپایی با جذب ۱۷/۰ درصد از صادرات غیر نفتی کشور در رتبه دوم قرار دارند. در عین حال گرایش حاکم بر بازارهای هدف صادرات غیر نفتی کشور در سال ۱۳۸۴ به سمت قاره آسیا معطوف بوده، به طوری که حجم صادرات غیر نفتی به این کشورها در سال یاد شده معادل ۶۷/۵ درصد رشد نشان می‌دهد.

توزیع جغرافیایی صادرات کالاهای غیر نفتی برحسب

گروه کشورها نشان می‌دهد کشورهای عضو اسکاپ با جذب ۴۱/۳ درصد از صادرات غیر نفتی گمرکی در سال ۱۳۸۴ همچنان بزرگ‌ترین بازار صادراتی کشور را تشکیل داده‌اند. به رغم رشد ۷۰/۷ درصدی صادرات غیر نفتی به کشورهای عضو اتحادیه پاپای آسیایی، سهم این کشورها از صادرات غیر نفتی کشور از ۱۰/۳ درصد فراتر نرفت. ارزش صادرات کشور به کشورهای عضو اتحادیه اروپا نیز در سال ۱۳۸۴ به طور محدود (در حد ۱۰/۳ درصد) رشد کرد و به ۱۲۸۲ میلیون دلار رسید.

رابطه مبادله بازرگانی

تغییر میزان رقابت پذیری بخش خارجی هر اقتصاد را می‌توان در نحوه رفتار رابطه مبادله آن با جهان خارج مشاهده نمود. روش شناخته شده و معتبر برای سنجش رابطه مبادله، محاسبه نسبت قیمت واحد کالاهای صادراتی به قیمت واحد کالاهای وارداتی است. نتیجه محاسبه نشان می‌دهد اقتصاد مورد بحث از مجموع مبادلات کالایی خود تا چه حد منتفع شده است.

براساس آمارهای بین‌المللی، رابطه مبادله اغلب کشورهای صنعتی از روندی نسبتاً باثبات و پایدار در طول زمان (حتی در مقاطع اوج‌گیری قیمت جهانی نفت) برخوردار است. متغیر مذکور برای اقتصادهای در حال توسعه متناسب با شدت وابستگی کشورها به واردات انرژی و تحول قیمت جهانی آن تغییر می‌کند.

نتیجه محاسبه رابطه مبادله بازرگانی (بدون نفت، گاز و برق) ایران در جدول زیر ارائه شده است. افزایش ملایم ارزش واحد واردات نشان دهنده آن است که کشش قیمتی کالاهای وارداتی کشور (که عمدتاً شامل کالاهای صنعتی و حاوی تکنولوژی بالا و روزآمد است) پایین است. در نتیجه بخشی از تورم ناشی از افزایش قیمت جهانی نفت از طریق واردات به کشور منتقل می‌شود. از سوی دیگر ترکیب خاص سید کالاهای صادراتی غیر نفتی کشور سبب شده است کشش قیمتی صادرات در سطح بالایی قرار گیرد و امکان افزایش قیمت کالاهای صادراتی بسیار محدود باشد. علاوه بر عامل مذکور، عدم تعدیل نرخ ارز متناسب با شکاف تورم داخلی و خارجی طی سالیان اخیر بر کاهش میزان رقابت‌پذیری تولیدات ملی موثر بوده است. به همین دلیل رابطه مبادله غیر نفتی کشور در سال ۱۳۸۴ با رشد بطنی (حدود ۲/۷ درصد) نسبت به دوره قبل به ۰/۳۷۹ رسید.

رابطه مبادله بازرگانی (بدون نفت، گاز و برق)

(دلاراتن)

درصد تغییر		سال			
۱۳۸۴	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۳	۱۳۸۲	
۱۰/۷	-۱/۹	۴۱۹/۲	۳۷۸/۸	۳۸۶/۱	ارزش واحد صادرات
۷/۷	۱۶/۳	۱۱۰۶/۶	۱۰۲۷/۳	۸۸۳/۵	ارزش واحد واردات
۲/۷	-۱۵/۶	۰/۳۷۹	۰/۳۶۹	۰/۴۳۷	رابطه مبادله بازرگانی

مآخذ: آمار بازرگانی خارجی کشور

۱۲-۲- تحولات حساب سرمایه

در میان سرفصل‌های تشکیل دهنده حساب سرمایه و مالی اقتصاد ایران، تجزیه و تحلیل روند تعهدات خارجی و چگونگی استفاده از منابع مالی از اهمیت خاصی برخوردار است. در مجموع، فعل و انفعالات تجاری کشور در سال مورد بررسی سبب شد جمع تعهدات خارجی کشور اندکی افزایش یابد، بر سهم بدهی‌های خارجی (تعهدات بالفعل) افزوده شده و افزایش محدودی در دیون کوتاه‌مدت خارجی روی دهد.

۱۲-۲-۱- استفاده از منابع خارجی و تعهدات ارزی

مجموع تعهدات ارزی کشور (تعهدات بالفعل و بالقوه) از ۴۱۷۶۹ میلیون دلار در ابتدای سال ۱۳۸۴، با ۰/۲ درصد رشد، به ۴۱۸۵۳ میلیون دلار در پایان سال مذکور افزایش یافت. در این مدت ترکیب تعهدات بالقوه و بالفعل دست‌خوش تغییر بود؛ به طوری که سهم تعهدات بالقوه از ۴۴/۸ درصد در پایان سال ۱۳۸۳ به ۴۲/۰ درصد در پایان سال ۱۳۸۴ کاهش یافت.

سررسید بدهی‌های خارجی در پایان سال ۱۳۸۴

(میلیون دلار)

مقطع (پایان سال)		سررسید بدهی‌های خارجی در پایان سال ۱۳۸۴			
۱۳۸۵	۱۳۸۴	۱۳۸۳	۱۳۸۲	۱۳۸۱	
۱۲۸۱۱	۲۷۴۵	۲۴۴۹	۱۷۴۹	۱۳۸۸	مبلغ
					۱۳۸۹ به بعد
					۴۵۱۰

وضعیت تعهدات خارجی کشور

(میلیون دلار)

درصد تغییر ۱۳۸۳-۸۴	سال		
	۱۳۸۴	▲ ۱۳۸۳	
-۵/۹	۱۷۵۸۹	۱۸۶۹۵	تعهدات بالقوه
۵/۲	۲۴۲۶۴	۲۳۰۷۴	تعهدات بالفعل
۴/۲	۱۰۶۸۶	۱۰۲۵۳	بدهی های کوتاه مدت
۵/۹	۱۳۵۷۸	۱۲۸۲۱	بدهی های بلندمدت
-۲/۷	۴۵۰۱	۴۶۲۴	فاینانس های خودگردان
۵/۶	۴۲۵۸	۴۰۳۴	فاینانس
۳۸/۵	۲۲۴۳	۱۶۱۹	وام های مستقیم خارج از شبکه بانکی
۰/۲	۴۱۸۵۳	۴۱۷۶۹	کل تعهدات خارجی

طی سال ۱۳۸۴، تعهدات بالفعل (بدهی های) خارجی کشور با رشدی معادل ۵/۲ درصد از ۲۳۰۷۴ میلیون دلار به ۲۴۲۶۴ میلیون دلار افزایش یافت. افزایش ۱۱۹۰ میلیون دلاری بدهی های خارجی طی این سال ناشی از افزایش بدهی های کوتاه مدت به میزان ۴۳۳ میلیون دلار و افزایش بدهی های میان مدت و بلندمدت به میزان ۷۵۷ میلیون دلار بود. در میان اقلام بدهی های میان مدت و بلندمدت، بدهی ناشی از وام های مستقیم خارج از شبکه بانکی با ۶۲۴ میلیون دلار افزایش و پیش فروش نفت با ۲۰۱ میلیون دلار کاهش، بیشترین سهم را در تغییر میزان بدهی های میان مدت و بلندمدت داشتند.

سهم دیون کوتاه مدت در مجموع بدهی های خارجی کشور برحسب سررسید اولیه از ۴۴/۴ درصد در پایان سال ۱۳۸۳ به ۴۴/۰ درصد در پایان سال ۱۳۸۴ کاهش یافت. کاهش سهم بدهی های کوتاه مدت علی رغم محدودیت های قانونی ایجاد شده برای فاینانس ها نشان دهنده بهبود انعطاف پذیری مدیریت دیون خارجی کشور می باشد.

۱۲-۱-۳- تغییر در ذخایر بین المللی

بخشی از ۱۳۵۷۴ میلیون دلار تغییر در ذخایر بین المللی کشور در سال ۱۳۸۴ ناشی از تحولات حساب ذخیره ارزی بود. موجودی نقدی حساب مذکور به رغم برداشت قابل توجه دولت و تخصیص منابع برای پروژه های بخش خصوصی با ۱۲۰۹ میلیون دلار افزایش روبرو بود.

۱۲-۱-۳-۱- وضعیت حساب ذخیره ارزی

مدیریت حساب ذخیره ارزی در سال ۱۳۸۴ یکی از فشرده ترین دوره های کاری خود را پشت سر نهاد. افزایش بهای فروش نفت خام صادراتی کشور سبب شد میزان منابع واریزی به رقم بی سابقه ۱۹ میلیارد دلار برسد که به تنهایی معادل ۴۰ درصد مجموع مازاد درآمد نفتی واریز شده به حساب، در طول دوره حیات آن بوده است.

با توجه به آنکه برخی از طرح های تامین مالی شده از منابع حساب ذخیره ارزی به تدریج به مرحله بهره برداری رسیده و میزان تسهیلات سررسید شده در سال ۱۳۸۴ افزایش یافت، ۱۷۱ میلیون دلار از اصل منابع اعطایی به این بخش در سال مورد بررسی باز دریافت شد. با احتساب سود دریافتی، مجموع منابع حساب در پایان سال ۱۳۸۴ به ۱۹۶۲۸ میلیون دلار رسید که نسبت به مقطع پایانی سال قبل ۸۷ درصد رشد نشان می دهد.

از بعد مصارف، از مجموع ۱۱۹۹۶ میلیون دلار مصارف ارزی صورت گرفته در سال ۱۳۸۴، بخش دولتی با اختصاص ۹۶۸۲ میلیون دلار از منابع حساب، سهم ۸۰/۷ درصدی به خود اختصاص داد. بدین ترتیب مجموع برداشت دولت از منابع حساب ذخیره ارزی در سال ۱۳۸۴ نسبت به سال قبل ۲۸/۹ درصد رشد یافت. افزایش منابع واریزی به حساب از یک سو و کسری تراز عملیاتی بودجه دولت از سوی دیگر موجب شد تا دولت کسری منابع ریالی استحصال نشده را از طریق برداشت از حساب ذخیره ارزی تامین کند.

سرعت گرفتن روند دریافت تسهیلات توسط بخش خصوصی و کاهش مراحل اداری سبب شد بخش خصوصی در سال گذشته از ۲۳۱۳ میلیون دلار تسهیلات ارزان قیمت ارزی استفاده نماید. تخصیص رقم مذکور موکول به عدم تبدیل به ریال منابع ارزی دریافتی بوده و واردکننده مکلف به گشایش اعتبار اسنادی است.

مجموع تحولات مذکور سبب شد موجودی نقدی حساب ذخیره ارزی در پایان سال گذشته به ۱۰۶۸۶ میلیون دلار برسد. اگرچه میزان دارایی حساب ذخیره ارزی در پایان سال گذشته با رشد ۲۵/۷ درصدی به ۱۶۴۰۱ میلیون دلار رسید، موجودی نقدی حساب در مقطع مشابه، تنها ۱۲/۸ درصد افزایش داشت. پیشی گرفتن آهنگ رشد دارایی (که ماهیت تعهدی دارد) بر نرخ رشد موجودی نقدی، موید کاهش تاثیرگذاری این نهاد در مصون‌سازی اقتصاد کشور از شوک‌های برونزا و ایفای کامل وظایف تثبیتی است.

بدین ترتیب درجه اتکای بودجه عمومی کشور به درآمدهای نفتی به رغم فلسفه تشکیل حساب ذخیره ارزی کاهش چندانی نیافت. برداشت دولت از حساب ذخیره ارزی برای تامین مالی بودجه موجب می‌شود کارکرد این حساب در ایمن‌سازی اقتصاد کشور از نوسانات برونزای بازار جهانی نفت خام به تدریج محدود گردد.

وضعیت حساب ذخیره ارزی

(میلیون دلار)

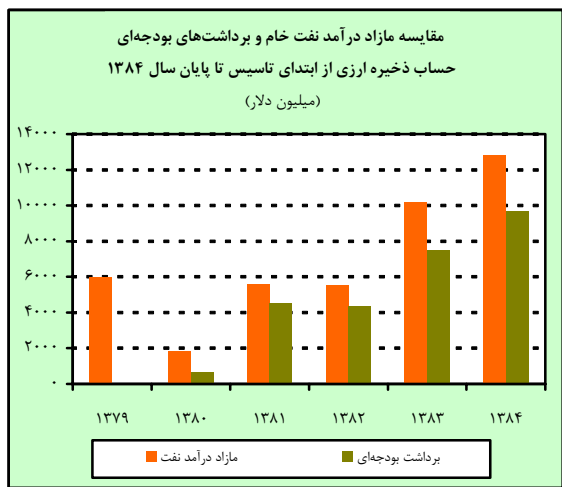
درصد تغییر ۱۳۸۳-۸۴	۱۳۸۴	▲۱۳۸۳	▲۱۳۸۲	
۲۵/۹	۱۳۲۰۴	۱۰۴۸۴	۵۷۹۸	منابع
۲۵/۴	۱۲۸۰۵	۱۰۲۰۷	۵۵۰۸	مازاد درآمد نفت
۲۶/۹	۱۱۹۹۶	۹۴۵۰	۵۴۳۶	مصارف
۲۸/۹	۹۶۸۲	۷۵۱۳	۴۳۶۱	برداشتهای بودجه‌ای
۱۹/۴	۲۳۱۳	۱۹۳۷	۱۰۷۶	تسهیلات اعطایی
۱۲/۸	۱۰۶۸۶	۹۴۷۷	۸۴۴۳	موجودی نقدی (پایان سال)
۶۰/۰	۵۷۱۵	۳۵۷۳	۱۷۳۷	مطالبات مربوط به تسهیلات اعطایی
۲۵/۷	۱۶۴۰۱	۱۳۰۵۰	۱۰۱۸۰	دارایی حساب (پایان سال)

۱۲-۲- تحلیل وضعیت بخش خارجی اقتصاد

چنانچه وضعیت تراز پرداخت‌های کشور (میزان تغییر در ذخایر بین‌المللی) ملاک ارزیابی تحولات بخش خارجی قرار گیرد، اقتصاد ایران در سال ۱۳۸۴ با یکی از بالاترین مازادهای تراز پرداخت‌ها در طول حیات اقتصادی خود مواجه بوده است. افزوده شدن حدود ۱۳۵۷۴ میلیون دلار بر مجموع ذخایر خارجی کشور به رغم محدودیت‌های گوناگون و به کارگیری سیاست‌های ارزی و تجاری محتاطانه به خودی خود ارزشمند است، لیکن معیارهای دیگری نیز در این حوزه وجود دارد.

نسبت تعهدات کوتاه‌مدت به کل تعهدات (که بیانگر میزان انعطاف‌پذیری اقتصاد در پرداخت بدهی‌ها است) از ۴۴/۳ درصد در سال ۱۳۸۳ به ۴۴ درصد در پایان سال ۱۳۸۴ کاهش یافت.

نرخ رشد برداشتهای بودجه‌ای دولت از حساب ذخیره ارزی در سال ۱۳۸۴ (حدود ۲۸/۹ درصد) بیش از نرخ افزایش منابع حساب (۲۵/۹ درصد) بود. با وجود قیمت بالای نفت خام صادراتی کشور، تنها ۱۲۰۸ میلیون دلار بر موجودی حساب ذخیره ارزی در سال ۱۳۸۴ افزوده شد و نسبت موجودی نقدی حساب به مجموع دارایی‌های آن از ۷۲/۶ درصد در پایان سال ۱۳۸۳ به ۶۵/۱ درصد در پایان اسفند ۱۳۸۴ کاهش یافت.

۱۲-۳- سیاست‌های تجاری و ارزی

سال ۱۳۸۴ نخستین مقطع اجرای قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی - اجتماعی و فرهنگی بود. بدین لحاظ در تنظیم روابط بخش خارجی اقتصاد و بازرگاری در فضای فعالیت کارگزاران اقتصادی جهت‌گیری‌های کلی قانون مذکور رعایت شد. از آنجا که فصول مختلف قانون برنامه بر تعامل فعال و سازنده با اقتصاد جهانی و گسترش دامنه حضور اقتصاد ایران در عرصه مبادلات بین‌المللی تأکید دارد، مقررات‌زادایی‌های گسترده صورت گرفته طی دوره اجرای قانون برنامه سوم توسعه همچنان پابرجا ماند؛ با این حال جهت‌گیری‌های سیاستی در بخش خارجی اقتصاد کشور در سال مورد بررسی عمدتاً بر نحوه هزینه‌کرد منابع حساب ذخیره ارزی تمرکز داشته است.

۱۲-۳-۱- سیاست‌های تجاری

یکی از مهم‌ترین رویدادهای سال ۱۳۸۴ افزایش قابل توجه واردات بنزین بود. هیئت وزیران در جلسه مورخ ۱۳۸۴/۲/۱۴ پیشنهاد وزارت نفت در خصوص نحوه برداشت از حساب ذخیره ارزی و گشایش اعتبار اسنادی جهت واردات بنزین در سال ۱۳۸۴ را تصویب نمود. بر این اساس، بانک مرکزی موظف شد برای تأمین مالی بنزین وارداتی، تا سقف ۱۳۶۴۳ میلیارد ریال از محل منابع موضوع ردیف ۳۱۰۳۰۳ و حداکثر تا معادل ریالی ۱۵۰۰ میلیون دلار از موجودی حساب ذخیره ارزی برداشت و به حساب خزانه نزد آن بانک واریز نماید.^(۱)

در راستای کاهش نرخ سود موثر تسهیلات ریالی اعطا شده به بخش صادرات و به منظور تشویق و حمایت از صادرات غیر نفتی، هیئت وزیران در جلسه مورخ ۱۳۸۴/۵/۵ آیین‌نامه اجرایی بند (ح) تبصره (۲) قانون بودجه سال ۱۳۸۴ کل کشور را تصویب کرد. در آیین‌نامه مذکور مقرر شد معادل ریالی ۵۰۰ میلیون دلار از منابع حساب ذخیره ارزی به صورت تسهیلات ریالی با نرخ سود علی‌الحساب ۹ درصد در اختیار صادرکنندگان قرار گیرد.

قانون ساماندهی مبادلات مرزی مشتمل بر ۱۲ ماده در جلسه مورخ ۱۳۸۴/۷/۶ به تصویب مجلس شورای اسلامی رسید.^(۲) براساس یکی از مواد این قانون، ارزش کل کالاهای قابل مبادله در مناطق مرزی متناسب با وضعیت اجتماعی - اقتصادی هر منطقه و تعداد مرزنیسان ساکن تعیین می‌شود. سقف کلی میزان مبادلات مرزی نیز معادل ۳ درصد کل واردات سال ماقبل تعیین شد.

در راستای تنظیم بازار داخلی کالاها و به منظور کاهش فشارهای تورمی، هیئت وزیران نسبت به تجدید نظر و کاهش در نرخ سود بازرگانی انواع حبوبات و پیاز^(۳)، انواع گوشت دام، دام زنده و ماهی آزاد^(۴) اقدام نمود. واردات پرتقال، نارنگی و سیب به صورت بدون انتقال ارز نیز آزاد اعلام شد^(۵).

هیئت وزیران در جلسه مورخ ۱۳۸۴/۳/۸ بنا به پیشنهاد دبیرخانه شورای عالی مناطق آزاد، طرح توسعه محدوده منطقه آزاد تجاری - صنعتی ارسباران و نیز تعیین محدوده منطقه آزاد تجاری - صنعتی انزلی را تصویب کرد^(۶).

هیئت وزیران در جلسه مورخ ۱۳۸۴/۴/۸ بنا به پیشنهاد شماره ۱۱۰۶/هـ - م مورخ ۱۳۸۳/۱۲/۱۲ بانک مرکزی و به استناد اصل (۱۳۸) قانون اساسی، نحوه تسویه و رفع تعهدات ارزی ایفا نشده بخش دولتی بابت واردات کالا در سال‌های گذشته را تصویب نمود. بر این اساس، بانک مرکزی مجاز شد از پیگیری پرونده‌های اعتبارات اسنادی مربوط به دستگاه‌های اجرایی و واحدهای تابعه آنها که طی

۱- مصوبه ۵۴۷۹/ت/۳۲۸۴۵ هـ مورخ ۱۳۸۴/۱۲/۲۶ هیئت وزیران
 ۲- مصوبه شماره ۲۷۲/۱۴۸۴۸۱ مورخ ۱۳۸۴/۷/۲۷ مجلس شورای اسلامی
 ۳- بخشنامه شماره ۶۹۹۰۸/ت/۳۴۳۳۹ ک هیئت وزیران
 ۴- بخشنامه شماره ۸۴/۲/۱۹۱۱۴ مورخ ۱۳۸۴/۱۲/۱۳ وزارت بازرگانی
 ۵- بخشنامه شماره ۸۴/۲/۱۸۵۰۳ مورخ ۱۳۸۴/۱۲/۲ وزارت بازرگانی
 ۶- مصوبه شماره ۲۰۷۰۸/ت/۳۰۸۲۰ هـ و مصوبه ۲۰۷۰۱/ت/۳۰۸۲۰ هـ مورخ ۱۳۸۴/۴/۷ هیئت وزیران

۱۰ سال از تاریخ واریز اسناد، عدم ایفای تعهد ارزی از طریق بانک گشایش کننده اعتبار، گمرک و سایر مراجع به این بانک اعلام نشده باشد، صرف نظر نماید؛ تعهدات ارزی ایفا نشده اعتبارات اسنادی تا سقف ۱۰ هزار دلار (شامل عدم ارائه پروانه گمرکی، کسر و تخلیه و بیش بود ارزش) که تاریخ واریز اسناد آنها تا پایان سال ۱۳۷۲ بوده است بخشوده گردد و بالاخره تعهدات ارزی ایفا نشده اعتبارات اسنادی تا سقف ۵ هزار دلار که تاریخ واریز آنها در دوره زمانی ۱۳۷۳/۱/۱ تا ۱۳۸۱/۱/۱ (ابتدای یکسان سازی نرخ ارز) بوده است نیز بخشوده شود^(۱).

هیئت وزیران آیین نامه اجرایی ماده (۳۶) قانون برنامه چهارم توسعه در خصوص وظایف و اختیارات شورای عالی توسعه صادرات غیر نفتی را تصویب نمود^(۲). در آیین نامه مذکور تنظیم خط مشی صادراتی کشور بر مبنای اهداف و سیاست های قانون برنامه، تصویب برنامه های بخشی، برنامه های عملیاتی و مقررات ناظر بر توسعه صادرات غیر نفتی، سیاست گذاری برای ارتقای کیفیت اقلام صادراتی و تصویب میزان و ضوابط اعطای کمک و تسهیلات مورد نیاز بخش صادرات از جمله امور محوله به شورا قلمداد شده است.

هیئت وزیران به استناد ماده (۷۹) قانون تجارت الکترونیک (مصوب ۱۳۸۲) برنامه جامع توسعه تجارت الکترونیک را تصویب و به دستگاهها ابلاغ نمود^(۳). برنامه مذکور الگوی تقسیم کار میان دستگاه های دست اندرکار جوانب گوناگون تجارت الکترونیک را در بر می گیرد.

۱۲-۳-۲- سیاست های ارزی

قانون استفاده از منابع مالی خارجی که در جلسه علنی مورخ ۱۳۸۴/۷/۱۶ به تصویب مجلس شورای اسلامی رسید، در تاریخ ۱۳۸۴/۹/۲۳ اعلام شد. براساس ماده واحده قانون مذکور، به دولت اجازه داده شد تا طی سال های اجرای برنامه چهارم توسعه و در چارچوب حکم بند (ب) ماده (۱۳)، جدول شماره (۷) قانون برنامه، احکام قوانین بودجه سنواتی و سایر مجوزهای قانونی از تسهیلات و منابع مالی خارجی استفاده نماید.

دستورالعمل اعطای تسهیلات ارزی برای تامین سرمایه در گردش واحدهای تولیدی، بازرگانی، فنی - مهندسی و نیز طرح های سرمایه گذاری در صنعت گردشگری در تاریخ ۱۳۸۴/۲/۱۸ توسط بانک مرکزی ابلاغ شد^(۴).

هیئت وزیران در جلسه مورخ ۱۳۸۴/۴/۱۲ بنا به پیشنهاد مشترک سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور، وزارت امور اقتصادی و دارایی و بانک مرکزی و بنا به استناد بند (ز) ماده (۱) قانون برنامه چهارم توسعه، آیین نامه اجرایی ماده یاد شده در خصوص اعطای تسهیلات از محل حساب ذخیره ارزی و نیز برداشت از آن را تصویب نمود^(۵).

براساس بند (۳) آیین نامه اجرایی ماده (۱۳) قانون برنامه چهارم توسعه، کلیه دستگاه های دولتی مکلف شدند در استفاده از تسهیلات مالی خارجی ابزارهای بلندمدت را در اولویت قرار دهند^(۶). همچنین استفاده از تسهیلات جدید با تضمین دولتی صرفاً در چارچوب قوانین بودجه سنواتی و سهمیه تعیین شده برای دستگاهها توسط سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور مجاز خواهد بود.

قانون الحاق یک تبصره به ماده (۱) قانون اصلاح ماده (۶۰) و جدول شماره (۲) قانون برنامه سوم توسعه و اصلاح قانون بودجه سال ۱۳۸۳ کل کشور در خصوص اختصاص ۹۴۰ میلیون دلار از محل حساب ذخیره ارزی برای تامین بخشی از درآمدهای ریالی حاصل نشده

۱- مصوبه شماره ۲۲۲۲۹/ت/۲۲۵۴۲ هـ مورخ ۱۳۸۴/۴/۱۴ هیئت وزیران

۲- مصوبه شماره ۲۸۵۷۱/ت/۳۳۵۴۴ هـ مورخ ۱۳۸۴/۵/۱۰ هیئت وزیران

۳- بخشنامه شماره ۳۱۷۶۶/ت/۳۳۲۲۹ هـ مورخ ۱۳۸۴/۵/۲۵

۴- بخشنامه شماره ۶۰/۱۰۱۸ مورخ ۱۳۸۴/۲/۱۸ اداره سیاستها و مقررات ارزی بانک مرکزی

۵- مصوبه شماره ۲۲۵۱۳/ت/۳۳۳۳۲ هـ مورخ ۱۳۸۴/۴/۲۳ هیئت وزیران

۶- تصویب نامه شماره ۲۲۶۵۸/ت/۳۳۴۲۲ هـ مورخ ۱۳۸۴/۵/۱ هیئت وزیران

درآمد حاصل از واردات خودرو، خدمات نظام وظیفه و طرح اپراتور دوم تلفن همراه) به منظور جلوگیری از ایجاد اختلال در روند تملک دارایی‌های سرمایه‌ای و نیز پرداخت هزینه‌های ناشی از حوادث غیر مترقبه، پس از اصلاح در مجمع تشخیص مصلحت نظام، ابلاغ شد^(۱).

هیئت امنای حساب ذخیره ارزی شرایط و ضوابط اعطای تسهیلات ارزی را اعلام نمود که به موجب آن نرخ سود تسهیلات، لایبور ۶ ماهه به اضافه ۲ درصد و در مناطق کم توسعه یافته، لایبور ۶ ماهه به اضافه نیم درصد می‌باشد. همچنین نرخ بهره دیرکرد به میزان ۱۲ درصد به اضافه سود متعلقه است و امکان اعطای تسهیلات بابت صدور کالا و سرمایه در گردش وجود ندارد. اعطای تسهیلات نیز حداکثر تا سقف مبالغ مسدودی از سوی اداره عملیات ارزی بانک مرکزی صورت می‌گیرد^(۲).

هیئت وزیران در جلسه مورخ ۱۳۸۴/۴/۱۲ لایحه «نحوه تامین اعتبار برای مقاوم‌سازی مسکن روستایی» را تصویب کرد. براساس این لایحه به دولت اجازه داده شده است به منظور تامین یارانه تسهیلات بانکی مقاوم‌سازی ۲۰۰ هزار واحد مسکونی در سال ۱۳۸۴ مبلغ ۳۵۰ میلیون دلار از صندوق ذخیره ارزی برداشت نماید^(۳).

کادر شماره ۹ - الزامات و راهبردهای قانون برنامه چهارم توسعه در بخش خارجی اقتصاد

قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور با رویکرد تعامل فعال و مثبت با اقتصاد جهانی تدوین شده است. مواد مختلف این قانون به وضعیت حساب ذخیره ارزی حاصل از عواید نفت، حقوق ورودی کالا، چگونگی تنظیم تعهدات ارزی کشور، نحوه جلب سرمایه‌های خارجی، گسترش تجارت، توسعه مناطق آزاد و بهبود رقابت‌پذیری اقتصاد ملی می‌پردازد. ماده چهار قانون اعطای هرگونه تخفیف، ترجیح یا معافیت از حقوق ورودی جدید طی سال‌های برنامه را منتفی اعلام کرده است.

جزء (۱) بند (ب) ماده (۱۳) قانون، دولت را مکلف کرده در زمان بندی بازپرداخت تعهدات خارجی خود به گونه‌ای عمل کند که حداکثر میزان منابع مورد نیاز برای ایفای تعهدات خارجی در مقطع پایانی برنامه معادل ۳۰ درصد درآمدهای دولت در آن مقطع باشد. در جزء دوم نیز سقف ارزش حال خالص بدهی‌ها و تعهدات کشور در سال ۱۳۸۸ معادل ۳۰ میلیارد دلار قرار داده شده است.

فصل دوم قانون اختصاص به حضور فعالانه‌تر اقتصاد ایران در اقتصاد جهانی دارد. براساس مفاد این فصل، برقراری هرگونه عوارض و مالیات بر صادرات غیر نفتی ممنوع شده و هدفمندسازی جواز و یارانه‌های صادراتی، گسترش پوشش بیمه‌ای صادرات در بازارهای هدف تجاری، توسعه ترانزیت، حذف کلیه موانع غیر تعرفه‌ای و غیر فنی و اتخاذ تدابیر و اقدامات موثر حفاظتی، جبرانی و ضد دامپینگ مورد تاکید قرار گرفته است. بند (ه) ماده (۳۳) قانون ضمن تاکید بر حفظ توازن تجاری، ارتقای سهم صادرات غیر نفتی از کل صادرات کشور از ۲۳/۱ درصد در سال ۱۳۸۲ به ۳۳/۶ درصد در سال پایانی برنامه را هدف کلی توسعه صادرات اعلام کرده است. تسهیل حمل و نقل دریایی و گسترش گردشگری (ماده ۳۴) و ایجاد زمینه‌های ارتقای مناطق آزاد (ماده ۳۵)، از دیگر خط‌مشی‌های مورد تاکید قانون است. عدم ممنوعیت صدور کالا به دلیل تنظیم بازار داخلی، طراحی و تدوین خط‌مشی‌های صادرات غیر نفتی کشور و سامان دادن انواع تسهیلات به این بخش توسط شورای عالی توسعه صادرات غیر نفتی و تنظیم تراز تجاری کشور توسط وزارت بازرگانی، از جمله مواد قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی بود که برای دوره ۱۳۸۴-۸۸ نیز تثبیت شد.

۱- نامه شماره ۳۴۹/۶۸۲۹۹ مورخ ۱۳۸۴/۲/۲۸ مجلس شورای اسلامی

۲- بخشنامه شماره ۶۰/۱۰۹۲ مورخ ۱۳۸۴/۶/۵ اداره سیاست‌ها و مقررات ارزی بانک مرکزی

۳- مصوبه شماره ۳۳۲۲۸/۲۸۴۹۰ مورخ ۱۳۸۴/۵/۱۰ هیئت وزیران